

Я. А. Катренко*

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ

Концепція “економіки знань”, проголошена в Україні як стратегічний курс соціально-економічного розвитку та визначена у якості шляху підвищення конкурентоспроможності національного виробництва на світових ринках, потребує удосконалення сучасної економічної політики. Одним із найважливіших складових цього процесу є впровадження дієвої державної інноваційної політики, що у свою чергу потребує удосконалення діючої в Україні системи оподаткування. Як свідчить досвід господарювання розвинутих країн світу, саме інноваційний шлях розвитку (за рахунок розвитку машинобудування, прискорення реконструкції виробництва та зростання зайнятості у сфері послуг та інших галузях економіки, створення гарантованого попиту на високотехнологічні товари тощо) сприяє процесам макроекономічної стабілізації національного виробництва, економічному зростанню в цілому. Отже, тема статті є надзвичайно актуальною, пов’язаною з вирішенням великої кількості як науково-теоретичних, так і практичних проблем розвитку економіки України на сучасному етапі.

Теоретичні аспекти питань, що досліджуються у статті, знайшли часткове висвітлення у наукових працях багатьох українських вчених-економістів. Так, у монографії “Інноваційні перспективи України” (автори В. М. Геєць та В. П. Семиноженко) представлені пропозиції щодо розробки українського модернізаційного проекту і реалізації впровадження стратегії доктрини “економіки знань” в Україні. Саме “інноваційну компоненту” автори розглядають як основну передумову “... розробки економічної стратегії, яка б дозволила українській державі отримати гідне місце у глобальній економіці”¹. Українські вчені зазначають, що “... при розробці моделі економічного розвитку необхідно, з однієї сторони, використовувати накопичений міжнародний досвід трансформації, а з іншої — враховувати відповідні національні особливості”².

Іноземний та вітчизняний досвід активізації інноваційної діяльності дослідив у монографії “Потенціал інноваторів: механізми використання” І. О. Галиця³. Автор вірно зазначав, що саме за рахунок удосконалення організаційно-економічних механізмів використання потенціалу інноваторів у ринкових умовах держава може досягти конкурентних переваг та приєднатися до кола постіндустріальних країн⁴. Серед цих механізмів, як зазначає автор, вагому роль відіграє податкова політика держави.

Висвітлення тенденцій удосконалення податкової політики як дієвого напрямку державної підтримки інноваційних процесів досить детально представлено у монографії М. В. Гамана⁵. Як зазначає автор, в Україні мають бути впроваджені заходи щодо ліквідації однакової системи оподаткування і здійснено перехід до такої системи оподаткування, що буде стимулювати розвиток інноваційної діяльності та сприятиме залученню інвестицій у високотехнологічні галузі національного виробництва. Авторі⁶ та інші українські дослідники проблем активізації інновацій дотримувались тези про те, що інноваційні процеси (активізовані за допомогою пільгового оподаткування) в сучасних умовах виступають як ендогенні фактори зростання та сприяють гармонізації макроекономічних пропорцій розвитку економіки України⁷. Водночас у сучасній

© Катренко Я. А., 2008

* старший викладач кафедри економічної теорії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (м. Київ)

¹ Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. — Х.: Константа, 2006. — С. 225.

² Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / За ред. В. М. Геїця / Інститут економічного прогнозування. — К.: Логос, 1999. — С. 133.

³ Галиця І. О. Потенціал інноваторів: механізми використання / За ред. Б. В. Буркинського. — Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2005. — 298 с.

⁴ Там само. — С. 5.

⁵ Гаман М. В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід. — К.: Вікторія, 2004. — 311 с.

⁶ Геєць В. М., Семиноженко В. П. Вказ. праця; Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / За ред. В. М. Геїця / Інститут економічного прогнозування. — К.: Логос, 1999. — 500 с.; Галиця І. О. Вказ. праця; Гаман М. В. Вказ. праця.

⁷ Крючкова І. В. Структурні чинники розвитку економіки України. — К.: Наукова думка, 2004. — С. 296,

українській економічній науці аналіз цієї проблеми, а також визначення основних тенденцій удосконалення оподаткування з метою активізації інноваційного типу економічного зростання представлено недостатньо, що і обумовило написання цієї статті.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій вдосконалення системи оподаткування інноваційної діяльності як чинника досягнення макроекономічної стабілізації та реального шляху розбудови економіки знань в Україні. Для досягнення мети поставлено та розв'язується комплекс наукових завдань: висвітлити стан та основні тенденції розвитку машинобудування в Україні (як інноваційнозорієнтованого сектора виробництва); дослідити світовий досвід удосконалення системи оподаткування інноваційної діяльності як ендогенного фактора економічного зростання; показати недоліки існуючої в Україні системи оподаткування інноваційної діяльності та визначити шляхи її удосконалення; проаналізувати вплив активізації інноваційних процесів на стабілізацію макроекономічної ситуації в Україні.

Розбудова економіки знань та моделі інноваційного суспільства передбачає перехід до нової постіндустріальної (інформаційної) стадії розвитку, ознаками якої є наступне: створення та розвиток ринку інформацій та знань як факторів виробництва; зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури в системі національного виробництва; зміна пріоритетів від безпосередньо матеріального виробництва до діяльності, що пов'язана з виробництвом, споживанням та зберіганням інформації; випереджальне зростання галузей, пов'язаних з виробництвом інформації, знань, інформаційних послуг (телекомунікаційної, комп'ютерної, телевізійної тощо). Саме ці галузі, на думку експертів, на найближчу перспективу стануть головним джерелом створення нових робочих місць, зростання доходів, а отже, активізуватимуть кругові потоки товарів, грошей та ресурсів у межах національної економіки⁸.

Сучасними тенденціями вдосконалення галузевої структури промисловості у світі визнано збільшення питомої ваги машинобудування (у тому числі і високоточного) та галузей, що обслуговують споживчий попит. Водночас протягом усього періоду реформ в Україні сформувалась галузева структура, головними недоліками якої визнано: перевантаження економіки галузями важкої промисловості; високий ступінь залежності національної промисловості від імпорту енергоносіїв та продукції машинобудування; залежність від ринків збуту експорту металургійного виробництва та сировини; низькі показники використання високих технологій та застарілі основні фонди у базових галузях української промисловості тощо⁹. Ці фактори негативно впливають на загальну макроекономічну ситуацію в країні, гальмують перехід національної економіки до нового, інноваційно-зорієнтованого типу економічного зростання (див. табл. 1).

Українські вчені наголошують, що для практичного втілення в Україні стратегії на розбудову «економіки знань» особливу увагу слід приділити розвитку машинобудування. В Україні існує достатній потенціал розвитку машинобудування. Головними джерелами експорту високих технологій і високотехнологічної продукції в Україні визнано нарощування обсягів літакобудування, ракетно-космічної галузі, суднобудування та танкобудування.

Таблиця 1.

Структура промисловості у світі, розвинених країнах та в Україні
(розподіл обсягу реалізованої продукції промисловості за видами діяльності, у відсотках)¹⁰

Галузі промисловості	Світ в цілому	Розвинені країни	Україна за 2006 р.
Промисловість, у тому числі:	100	100	100
харчова	10,7	9,1	15,5
легка	7,8	6,5	1,1
хімічна	11,2	11,6	6,4
металургія	6,96	6,9	21,9
машинобудування	29,1	34,3	12,5

⁸ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект України / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — С. 475.

⁹ Крючкова І. В. Вказ. праця. — С. 182; Статистичний щорічник України за 2006 рік. — К.: Державний комітет статистики України, 2007. — С. 104; Програма структурної перебудови економіки України на період до 2015 року (концептуальний варіант) (проект). — К.: КМУ, 2001. — С. 16.

¹⁰ Таблиця складена за даними: Програма структурної перебудови економіки України на період до 2015 року (концептуальний варіант) (проект). — К., 2001. — С. 16; Статистичний щорічник України за 2006 рік. — К.: Консультант, 2007. — С. 104; www.ukrstat.gov.ua.

Україна входить до числа семи розвинених країн світу, що мають повний цикл проектування та виробництва літаків. Ця галузь не тільки зберегла потужності та кадровий потенціал, але за останні декілька років змогла довести до випуску три принципово нові моделі літаків АН-70, АН-140 та АН-38, які у світі вважаються одними з найперспективніших моделей ХХІ ст. Стосовно ракетно-космічної галузі слід зазначити, що Україна бере участь у реалізації міжнародних програм ракетно-космічного базування “Морський старт” і “Глобалстар” (із застосуванням українських ракетноносців “Зеніт” і “Циклон”). Здійснюється і ряд інших міжнародних проектів у сфері освоєння космосу. Стосовно суднобудування: дев’ять суднобудівних заводів України спроможні виконати замовлення на будівництво сучасних транспортних, рибпромислових та пасажирських суден; суден технічного флоту; військових кораблів, а також забезпечити весь комплекс з їх ремонту. Україна входить до п’яти країн світу із замкненим циклом виробництва танкобудування, продукція якого за своїми технічними характеристиками за багатьма параметрами перевищує передові світові аналоги¹¹.

Використати наявний промисловий потенціал — головне завдання держави. Водночас, для розбудови економіки знань та активізації розвитку машинобудування в Україні державна політика має забезпечити комплексну підтримку цих процесів. Насамперед, йдеться про удосконалення монетарної, експортно-імпоротної та податкової політики. Так, у сфері монетарної політики необхідно розширити можливості ринку “довгих грошей” (довгострокових кредитів), зробити їх доступними для українських підприємств, що впроваджують інновації. У площині експортно-імпоротної політики доцільним є стимулювання імпорту високих технологій (насамперед, йдеться про галузі машинобудування, що забезпечують ресурсозберігаючий розвиток).

Особливе значення для активізації інноваційних процесів в Україні має податкова політика. Доцільним є перехід на таку систему оподаткування, яка стимулювала би розвиток інноваційної діяльності та сприяла залученню інвестицій у високотехнологічні галузі. Це можливо досягти за рахунок: зниження податку на прибуток, як основного податку, що сприяє інвестиціям; встановлення податкових пільг для компаній, що впроваджують технічні інновації (у першу чергу ресурсозберігаючі); встановлення податкових пільг для нових компаній, що працюють у високотехнологічному секторі споживчого ринку; встановлення податкових пільг для секторів, що обслуговують розвиток інноваційних процесів (наприклад, для банківського сектора за умов надання кредитів під інноваційні проекти тощо). Податкові пільги доцільно вводити і у вигляді “інноваційних коридорів” для галузей, в яких використовуються ресурсозберігаючі технології (інноваційні коридори задаються як технічні параметри, які встановлюються за узгодженням між розробниками нових технологій та підприємцями, що працюють у відповідних галузях; а також як податкові пільги при впровадженні нових технологій).

Про активне використання податкових пільг з метою активізації інноваційних процесів в Україні йдеться і у “Програмі реформ у науково-технічній та інноваційній системах України на 2005-2010 рр.”. Основними напрямками державних реформ у межах зазначеного періоду мають стати: прийняття Доктрини “економіки знань”; гармонізація національних стандартів і законодавства до вимог ЄС; формування системи фондів інноваційного розвитку; створення венчурного ринку і стимулювання кредитно-фінансової діяльності в інноваційній сфері; формування нової концепції географії інноваційного розвитку країни (з огляду на ліквідацію “депресивних” регіонів в Україні); аналіз діючого і розробка нового законодавства у науково-технічній і інноваційній сфері; стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в інноваційній сфері (у тому числі і за рахунок податкових пільг)¹².

Провідна роль в реалізації “Програми реформ у науково-технічній та інноваційній системах України на 2005-2010 рр.”, як зазначають вчені ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, має належати заходам державного регулювання та механізмам

¹¹ Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. Т. 1: Економіка знань — модернізаційний проект України / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — С. 261.

¹² Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. Т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007. — С. 477-478.

прямого державного контролю за активізацією інноваційних процесів. А саме, йдеться про наступне: формування спеціальних і універсальних техніко-виробничих географічних кластерів; упорядкування державної політики інноваційних пріоритетів; реформування системи держзамовлень у науково-технічній сфері; створення механізмів контролю та аудиту за витратою коштів; реалізацію державної програми із згортання або ж модернізації традиційних (“доіндустріальних”) технологічних укладів у реальному секторі економіки (на кшталт вугільних шахт тощо); перехід до нового етапу соціальних реформ у науці, покликаних захистити соціальний престиж учених і залучити до наукових досліджень молоді кадри; стимулювання зворотної інтелектуальної міграції та “повернення національного інтелекту”; створення інфраструктури державної інноваційної політики на регіональному рівні; розвиток національної інноваційно-інформаційної інфраструктури тощо¹³.

Як доводить досвід розвинених країн світу, для успішної реалізації інноваційного типу розвитку в країні мають бути запроваджені комплексні заходи, а саме:

- 1) потрібно консолідувати суспільство для досягнення мети “інноваційного прориву” України (важливою складовою цього процесу є ліквідація політичного протистояння в країні);
- 2) система державного управління сферою НДДКР, взаємодія центральної і регіональної влади у здійсненні інноваційної політики мають бути узгодженими;
- 3) нормативне правове, організаційне та ресурсне забезпечення інноваційної політики мають виступати пріоритетними напрямками державної економічної політики;
- 4) держава має як прямими, так і опосередкованими методами (особливо пільгами по оподаткуванню) стимулювати створення інфраструктури для становлення та розвитку інноваційного бізнесу (йдеться про розвиток технополісів, технопарків, бізнес-інкубаторів для венчурних підприємств тощо)¹⁴.

Слід констатувати, що в Україні і досі остаточно не визначені напрями пільгового оподаткування інноваційної діяльності. Податкова політика повинна включати перевірену досвідом розвинутих країн світу систему пільг. Насамперед йдеться про диференційовану систему оподаткування в залежності від величини обороту та про надання “податкових інвестиційних кредитів” на засоби, що направляються на розширене виробництво за рахунок власних ресурсів підприємств (фірм). Позитивний вплив на активізацію інноваційних процесів на підприємстві мають податкові скидки на прибуток, пільгове формування спеціальних цільових резервних фондів за рахунок неоподаткованого прибутку, пільгове оподаткування інноваційно-зорієнтованого та оновленого асортименту продукції. Позитивний результат дає система стимулюючих заходів щодо залучення інвестицій в компанії, які спеціалізуються на фінансуванні невеликих (венчурних) фірм з інноваційними технологіями. Останнє є надзвичайно важливим для української економіки, оскільки стимулюватиме розвиток венчурного підприємництва та сприятиме розвитку “франчайзінгу”¹⁵.

Система податкових пільг, спрямованих на підтримку інноваційної діяльності (особливо це стосується венчурних фірм), у різних країнах світу має власну, національну специфіку, водночас, можна виокремити і спільні риси:

- 1) поширеними є пільги податку на прибуток підприємств у розмірі частки капіталовкладень у нове устаткування, будівництво. Наприклад, у зв’язку з високою капіталомісткістю малих підприємств обробної промисловості вони звільняються від сплати податку на суму доходу, яка витрачається на придбання нового устаткування. За оцінками спеціалістів, близько 10 % вартості засобів виробництва (у такому випадку) відшкодовує держава;
- 2) не оподатковуються створені за рахунок прибутку фонди спеціального призначення;
- 3) широко практикується оподаткування прибутку малих підприємств за зниженими податковими ставками;
- 4) поширеним є диференційований підхід до оподаткування малих підприємств (венчурних фірм) на прибуток, податку на додану вартість, прибуткового податку;
- 5) дозволяється створення неоподаткованого податком резерву;

¹³ Там само. — С. 482.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Дорощ Н. І. Податкова система України і розвинутих зарубіжних країн (порівняльний аналіз) // Фінанси України. — 1998. — № 6. — С. 76.

б) досить часто у якості пільги застосовується механізм нарахування прискореної амортизації¹⁶.

Слід констатувати, що податкова система України будується шляхом проб і помилок. Хоча за роки незалежності в нашій державі було створено потужну податкову адміністрацію; систему податкових ставок, яка за загальними ознаками відповідає світовій практиці; законодавчу базу оподаткування тощо, податкове законодавство в Україні залишається недосконалим. Головними недоліками вітчизняної податкової системи на сьогодні, на нашу думку, можна назвати:

— нестабільність та мінливість податкової політики. Часті зміни у податковій системі породжують невизначеність та відсутність довгострокової стратегії розвитку бізнесу для підприємців. Одним з макроекономічних наслідків цього процесу може стати “втеча капіталів” з країни;

— завищення податкових ставок та збільшення загальної кількості податків; нестабільність для визначення шкали та ставок оподаткування, бази й періодів оподаткування приводить до невиправданого вилучення обігових коштів підприємств, виникнення додаткової потреби в кредитних ресурсах. Очікуваним макроекономічним наслідком цього процесу є уповільнення темпів економічного зростання в реальному секторі виробництва;

— недостатню структуру податкової системи, неоптимальне співвідношення між прямими і непрямими податками. На макроекономічному рівні національної економіки це відображається у вигляді структурних деформацій розподілу та перерозподілу капіталу та ресурсів з метою їх перетікання у галузі зі швидким оборотом капіталу (торгівля, фінансове посередництво тощо). За таких обставин програють галузі реального сектора економіки, проблематичною стає реалізація інноваційних проєктів, що мають виробничий цикл понад три місяці.

Головними завданнями реформування податкової політики в Україні мають стати:

— підсилення стимулюючої ролі податків, їх уніфікація та спрощення порядку збирання;

— зменшення загальної кількості податків та зниження податкових ставок.

Податкова система має бути справедливою, зрозумілою платникам податків. Експерти зазначають, що чинна на цей час в Україні система оподаткування має суто фіскальний характер і переважно спрямована на максимальне вилучення коштів підприємств, що фактично позбавляє підприємців прибутку — головної мотивації їхньої діяльності. Така практика свідчить про те, що необхідність розв’язання невідкладних бюджетних проблем у нашій державі превалює над завданням щодо забезпечення економічного зростання (на основі інноваційних процесів) та зміцнення фінансового становища національних підприємств. Водночас така стратегія має короткостроковий ефект і перешкоджає розширенню податкової бази в Україні на перспективу.

Тільки за обставин зорієнтованості податкової політики в Україні на довгострокову інвестиційно-інноваційну підтримку можна сподіватися на позитивний ефект у вигляді макроекономічного зростання. Виходячи з цього, пріоритетами удосконалення податкової політики в Україні слід визнати:

— відновлення податкових стимулів, передбачених ст.ст. 21, 22 Закону України “Про інноваційну діяльність”, із впровадженням механізмів забезпечення цільового характеру використання коштів, отриманих внаслідок цих податкових пільг;

— повернення технологічним паркам скасованих стимулів інноваційної та інвестиційної діяльності, спрощення процедури створення нових технологічних парків;

— стрімке подорожчання імпортованих Україною енергоносіїв викликає нагальну необхідність запровадження на перехідний період податкових стимулів (зниження оподаткування прибутку, нульова ставка ПДВ тощо) для компаній, які впроваджують інноваційні енергозберігаючі проєкти, встановлюють енергозберігаюче побутове обладнання.

Ці заходи мають супроводжуватись розширенням бази оподаткування за рахунок впровадження податку на нерухомість, додаткових місцевих податків, повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, що сприятиме більш справедливому розподілу податкового навантаження. Доречним є формування та

¹⁶ [Електронний ресурс] Сайт Організації об’єднаних націй по промислому розвитку (ЮНІДО) — Режим доступу: www.unido.org.

¹⁷ Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. — 2006: Монографія / За ред. О. С. Власика. — К.: НІСД, 2006. — С. 315-317.

впровадження в Україні прозорого комплексу податкових стимулів, які заохочували б до реалізації соціальних завдань та збільшення робочих місць; до активізації інвестиційних та інноваційних процесів; до розвитку депресивних територій тощо (ці стимули мають надаватися на об'єктивних засадах та при жорсткому контролі держави за їх цільовим використанням). Давно очікуваним є започаткування переходу до єдиного соціального податку, що забезпечив би поступове зниження рівня оподаткування фонду оплати праці¹⁷.

Отже, існуючі недоліки національної податкової системи безпосереднім чином впливають на макроекономічну ситуацію в Україні. Так, нестабільність та мінливість податкової політики може стати однією з причин “втечі капіталів” з країни. Нестабільність щодо визначення шкал та ставок оподаткування, бази й періодів оподаткування призводить до не виправданого вилучення обігових коштів підприємств, виникнення додаткової потреби в кредитних ресурсах, що уповільнює процеси технологічного оновлення виробництва та гальмує темпи економічного зростання в реальному секторі виробництва. Недостатня структуризація податкової системи та відсутність зорієнтованості податкових пільг на інноваційний тип економічного розвитку надає податковій системі суто фіскального характеру та орієнтує його на короткострокові пріоритети економічного зростання. Переорієнтація економічної політики на довгострокові пріоритети, а саме — на розбудову в Україні економіки знань, — потребує змін у системі оподаткування та її зорієнтованості на комплексну підтримку інноваційних процесів на всіх рівнях національного господарства.

Реформування чинної системи оподаткування в Україні є невід'ємною складовою комплексу економічних реформ та створення в країні “критичної маси ринкових перетворень”. При проведенні податкової реформи в Україні слід врахувати досвід розвинутих країн світу. Насамперед йдеться про пільгове оподаткування інноваційної діяльності, а саме:

- пільгове оподаткування прибутку підприємств у розмірі частки капіталовкладень у нове устаткування, будівництво;
- встановлення податкових пільг для компаній, що впроваджують технічні інновації (у першу чергу ресурсозберігаючі);
- встановлення податкових пільг для секторів, що обслуговують розвиток інноваційних процесів (наприклад, для банківського сектора за умов надання кредитів під інноваційні проекти тощо).

Ці податкові пільги мають надаватися на об'єктивних засадах та при жорсткому державному контролі за їх цільовим використанням.

Удосконалення системи оподаткування інноваційної діяльності в Україні з метою її активізації матиме позитивний довгостроковий макроекономічний ефект, сприятиме формуванню нових інноваційно-зорієнтованих галузей національної економіки (збільшенню зайнятості у цих галузях, доходів та споживання у суспільстві), що позитивно відзначиться на темпах економічного зростання економіки в цілому. Як складова цього процесу — розвиток українського машинобудування (у тому числі і високоточного). Експортний конкурентний потенціал останнього (літакобудування, ракетно-космічна галузь, суднобудування та танкобудування) становить реальну основу макроекономічної стабілізації та довгострокового зростання національної економіки України у XXI ст.

